

Сватання на Гончарівці (стисло)

Григорій Квітка-Основ'яненко

Дійові особи:

- Прокіп Шкурат - обиватель з-за Лопані;
- Одарка — його жінка;
- Уляна — їх донька;
- Олексій — кріпак, коваль;
- Павло Кандзюба — обиватель з-під Харкова;
- Стецько — його син;
- Осип Скорик — відставний солдат;
- Тиміш — обиватель із Заїківки;
- Дівки, подруги Уляни.

Дія 1

Ява 1

Вулиця на Гончарівці. Вдалині видно Холодну Гору. П'янений Прокіп виходить із свого двору, радісно наспівуючи. Він збирався чкурнути на вільну та випити, поки жінка не бачить. Але чоловіку не поталанило, адже Одарка вийшла із хати та давай його заганяти в дім.

Зла жінка кричала на Прокопа і за те, що п'є, і за те, що розтринькав половину господарства, і за те, що живе на гроші, які вона заробляє продажем бубликів, і за те, що покликав її заміж, а вона, сердечна, погодилася. Чоловік же ж казав, що не може не пити, бо ж шинкар так його поважає. Закінчується сварка піснею:

Одарка:

Чи я ж тобі не говорила?

Чи я ж тобі та не веліла?

Щоб ти дома сидів

І на вольну не ходив?

Прокіп (кланяясь):

Ой ти, жінко моя!

Ти, голубко моя!

Пусти ж мене прогулятись,

Коли ласка твоя!

Одарка:

Ой, тут гуляй, мій миленький!

Мов той цуцик кривенький,

Сиди там, пропадай

І нікуди не втікай!

Прокіп (із-за воріт):

Та тут же я скучатиму,

Усім, усім казатиму:

Била жінка мужика,

Била, була і товкла!

(Разом):

Не брешу я, не брешу:

Била жінка і товкла!

Брешеш, брешеш, песька

донько,

Била мене і товкла.

Одарка:

Брешеш, брешеш, вражий сину!

Я не була, не товкла.

Потягла я за чуприну,

Тільки страху задала.

Одарка ж думала, чому одні живуть та приспівують. В панів жінка, напевно, чоловіка не тягає за чуба.

Ява 2

З'являється Павло Кандзюба. Говорячи з господинею, він розпитує про Прокопа та й радить, що треба візвести Одарці чоловіка до знахарки. Може дасть якогось зілля, то він, як і його перша жінка, до ранку вмере. На що Одарка відказала, що водила чоловіка, то їй сказали, що котрась молодиця намагалася його приворожити, але десь переборщила. А як давала йому настойку відьмацьку, то він лише більше пив.

Кандзюба кличе чоловіка та жінку до себе, бо має важливе діло до них. У нього є син, а в них донька. То ж може їх одружити? Одарка спершу завагалася, бо Стецько Кандзюба був дурником. Павло на те відповів, що може його син і трішки недалекий, але буде багатим і отримає великий спадок. От тоді при ньому розумна жінка заживе.

Слухаючи це, Одарка аж сяjala. Погодилася, щоб прислали до її Уляни сватів. Кандзюба наказав їй повчити доньку, щоб не брикалася, та обіцяв прислати ввечері сина. З тим і пішов. Прокіп тут же хотів бігти за горілкою на сватання, але Одарка погнала його до хати, бо ж спершу мусила поговорити з Уляною.

Ява 3

Уляна повернулася додому із базару. Вона ходила трохи скупитися та придбала собі квітчасту хустку. Ще й розповідала матері, що хвалили її в тій хустці і продавщиня, і мимо проходящий пан. А Одарка відказала, що саме вчасно хустку придбала, бо ввечері прийдуть старости. Уляна як почула, що хоче мати видати її за Стецька, то аж заклала. Як же ж їй йти за того дурня? З нього ж навіть діти регочуть.

Мати на те – зате багатий. А за дурня йти добре. Буде Уляна ним вертіти, як захоче. Та й що робити, коли немає за кого видати дівчину? А Одарка ж не може її годувати.

Уляна на це мовила, що вона й сама заробляє. А тоді засоромилася та призналася, що кохає коваля – Олексія. І він кохає її. Мати це почула і аж захолола. Так, Олексій хороший хлопець, але ж він кріпак. То ж Уляна із казенної селянки стане панською,

муситиме йти відробляти панщину. Ні, цього Одарка ніколи не дозволить. Хай Уляна не видумує, піде за Кандзюбу. І хай гарно поводитьсь, бо сьогодні Стецько прийде із нею воркувати.

Мати пішла геть, а Уляна, сумна й невтішна, почала співати невеселу пісню:

Хусточко ж моя шовковая!

Чи на те ж я заробляла,

Щоб нелюбу, та й немилому,

Та її я почіпляла?

Хусточко моя шовковая!

Обітри мої слізеньки!

Нехай же, нехай же від них

Полиняють квітеньки!

Хусточко моя шовковая!

Прийшлося тебе заховати.

З пліточкою та і дротяною

Тепер треба привикати!

Хусточко моя шовковая!

Не доставайся ворогу.

Покрий мої яснії очі,

Як я ляжу у гробу!

Ява 4

До Уляни прийшов дурний Стецько. Батько велів йому поговорити з дівчиною, але парубок не придумав нічого кращого, ніж спитати: "А що у вас варять?". Хлопець певен, що дівчина вже його, співає їй пісню, щоб розтопити серце Уляни:

На курочці пір'ячко рябє;

Любимося, серденько, обоє.

Диб, диб на село,

Кив, морг на нього.

Я не дівка його.

Не піду я за нього.

Ой полола дівчина пастернак

Та сколола ніженьку на будяк.

Диб, диб на село... и проч.

Не так болить ніженька з будяка,

Ой як болить серденько від дяка.

Диб, диб... и проч.

Ой, чия ти, дівчино, чия ти?

Чи ти вийдеш на вулицю гуляти?

Диб, диб... и проч.

Уляна була гострою на язик, тому теж заспівала хлопцеві про все те, що думає щодо весілля:

В мене думка не така,
Щоб пішла я за Стецька.
Стецько стидкий!
Стецько бридкий!
Цур тобі, не в'яжися!
Пек тобі, відчепися!
Божевільний!
Не дурна я і не п'яна,
Щоб пішла я за Степана.
Стецько стидкий... и проч.
Лучче впасти мені з дубу,
Чим йти заміж за Кандзюбу.
Стецько стидкий... и проч.
Лучче мені з мосту в воду,
Чим достатися уроду!
Стецько стидкий... и проч.

Стецькові, втім, було плювати. Батько йому обіцяв жінку, а бажання Уляни його не цікавили. Він би зараз дав їй прикурити, але батько казав, що жінку можна бити, вже коли твоя.

Ну і що Уляні з дурнем толковати? Вирішила зостатися та піддурювати його.

Ява 5

Стецько розповідає Уляні, що ввечері пришло старост, що будуть вони з нею їсти пироги на печі, що вона йому буде змивати голову. Дівчина все йому підтакує, а про себе лає дурня. Вона не знала, що в цей час їх підслуховував Олексій. Він не витримав ласкавих загравань дівчини із Стецьком та встав поміж ними. Розлючений хлопець лишень привітав Стецька із заручинами та й давай геть.

Дівчина кинулася до нього. Стала доводити, що їй без нього світ не милий. А дурний Стецько знай кричить, що для женитьби розуму не треба. Олексій його спитав, чи він хоч знає, як прогодувати жінку? Хлопець відповів, що це для нього легко, бо він вже ходив за сіллю. І пройшов аж дві верстви, поки не застряг в шинку за обідом. Його за це водили у привод, але не взяли у солдати, бо Стецько не зміг полічити власні пальці. Тоді Одарка покликала обідати і хлопець швидко кинувся до їжі.

А Олексій з Уляною залишилися. Дівчина розповіла, що її силують йти за Стецька, але вона вже краще ляже в могилу, ніж одружиться з ним. Закохані співають сумну пісню.

Тоді вертається Стецько. Він гордовито заявляє, що Уляну кликала мати і додає, що веліла загнати її в хату. Та ще й до Олексія огризнувся, що зараз його прожене. Олексій кинувся до дурня, взяв за груди, але не бив, бо гріх на душу не хотів брати.

Олексій подався геть. А дурний Стецько, лишившись сам, підняв гвалт.

Ява 6

На крик вибіг Прокіп з Одаркою. Стецько поскаржився їм, що харцизяка його бив, а

він ще навіть не обідав. Ті зразу стали навколо нього бігати, підносити кашу, пропонувати горілки.

Дія 2

Ява 1

Із будинку Прокопа виходить Скорик – відставний солдат. Він в самоті розмірковує, як добре йому в Харкові і яке ж це приємне місто. Ніде в світі він такого не бачив. Так його тут усі поважають: ні хрести, ні весілля без Скорика не обходяться, бо він знає усі закони різних ритуалів. От і зараз йде старостою сватати дівку, а старий Кандзюба на радощах, що сватає сина-дурака, може ще що підкине. Веселенький починає співати пісню:

Лиш умей за дело взятсья,
Можно всюди поживлятсья;
В поле бий, коли, руби, —
Дома денежки бери.
Подпускай девчатам ляси,
Старим бабам балянтраси;
Сам же в оба лишь смотри
Да з них денежки бери.
В светі много чудаков;
Ох! і не без дураков;
Только ім не говори,
Молча деньги з них бери.
Не один на светі я —
Лекар, купчик і судья
Правдой в светі не живьот —
І, где можно, знай берьот.

Ява 2

Олексій ходив невеселий. Був уже на кладовищі, подумав, що напевне краще мертвим, ніж йому. Сумний підійшов до двору Прокопа, де мали зустрітися із Уляною та попрощатися. Тут його побачив Скорик. Привітався, адже добре знав Олексія – він був йому дядьком. А от Олексій Осипа Скорика зразу і не впізнав. Поговорили про сім'ю, про мати Олексія. Тоді парубок і спитав, чи багато походив військовий? Той став розповідати про великий світ, про Росію, про Францію. Тоді розказав, що живе по старих знайомих і на різних святах заробляє. От і зараз його покликали засватати Уляну Прокопівну. Олексій як те почув, скрикнув, що дядько, певно, смерті його хоче, бо ж любить він її вже давно, а тепер кохану силують за іншого. Став прохати, щоб дядько допоміг, пішов старостою не за Стецька, а за нього. Він розумний, може і переконає Шкуратів.

Ява 3

За ворота вийшла Уляна. Вона, побачивши Скорика, засоромилася. Але Олексій прикликав дівчину та сказав розповісти, як вони любляться. І хоч дівчина соромилася,

вона переконала чоловіка, що без його племінника їй не жити.

Скорик погодився допомогти. Він не розумів, чому Одарка проти зятя-кріпака, тим паче, що діти так любляться. Уляна з Олексієм просила його просто зараз піти та поговорити із батьками дівчини. Але той заявив, що він людина слова, і, оскільки пообіцяв, то мусить йти сватати дівчину за Стецька. А вже завтра щось придумують.

Всі почули, що наближається Стецько, співаючи. Тому Скорик поспішив геть, велівши Олексієві чекати його на мосту, щоб порадитися.

Ява 4

Стецько, приспівуючи, прийшов до Уляни. Бідолаха засумував, поки усі бігали, готуючись до сватання. Він, хвалившись горіхами перед Уляною, не одразу помітив Олексія, а лише коли той вибив їх із рук. Нахабний дурник грозився прогнати Олексія, але коли він почав наступати, Стецько заявив, що розкричиться зараз же на всю округу. І що ти будеш робити із дурнем?

І на всі закиди, що Уляна не піде за Стецька, що вона ліпше втопиться або вб'ється, той відповідав лише одне: "Дарма". Бо він собі не може іншої дівки знайти. Всі ніби змовилися: тільки за розумних хочуть йти, а йому кажуть, що дурний. А от багато хто вважає, що він і не дурник зовсім. Стецько б говорив і говорив, але Олексій його перебив. Він лишень сказав, що як тільки Стецько візьме рушники та хустку, буде йому тут же смерть, бо Олексій його на місті задушить.

Ява 5

Прокіп тихенько крався на волю мимо трійці. Але Уляна його побачила, тому стала завертати до хати, щоб мати не наказала. Стецько став заступатися за тестя, бо той все ж батько Уляні. Та й Олексій підкинув йому ідею, щоб зводив Прокопа на вольну та поставив випити: може той більше полюбить майбутнього зятя. Весела двійця пішла пити, приспівуючи.

Уляна хвилювалася, бо ж мати будуть лаятися. Проте Олексій сказав, що нехай п'ють собі, тоді і сватання не вдасться, адже не буде ні жениха, ні батька нареченої.

Тоді вони почули як наближається Одарка і Олексій заявив, що спробує її ласкою прохати.

Ява 6

Одарка, побачивши, що її донька стоїть посеред білого дня із хлопцем, стала розганяти парочку. Веліла Олексію йти та шукати іншу дівчину. Олексій же ж мовив, що він Уляну любить більше життя, що він буде на неї і на Одарку заробляти, що не почує вона і лихого слова від нього. Проте, як не віддасть за нього Уляну, зразу піде в солдати і від першої ж кулі загине. А Одарка, хоч і вподобала хлопця, не могла за нього віддати доньку. Кандзюба багатий та вільний, а Олексій — кріпак.

І хоч парубок доводив, що зараз при панові живеться добре, Кандзюбина худоба засліпила стару. Олексій з Уляною востаннє попрохали попроситися. Діти краями Одарці серце. Уляна заявила, що теж не буде жити без коханого. Проте Олексій велів їй забути про нього та не згадувати, бо тепер Уляна не його.

Після того дівчина рішуче відсторонилася та мовила, що тепер уже вона не

тутешня, хай роблять з нею, що хочуть. І пішла. Одарка ридала, бо хіба ж вона силувала б доньку за такого дурника, якби не худоба?

А Олексій, сумуючи, розмірковував, що з грішми і лежень, і дурень шанується, мов чоловік.

Ява 7

Повернувся Стецько. Його тесть так швидко пошкандибав на вольну, що хлопець за ним не встигав, тому кинув гроші йому та вернувся на Гончарівку. Олексій дурня не слухав. Пішов геть, щоб дядько готував його до солдатської служби, нетреба йому ніякої поради.

А Стецько знай співає весело, йдучи збиратися на сватання.

Дія 3

Ява 1

В хаті все було готове, чекали сватів. Одарка, сердечна, бідкалася, що десь пропав її чоловік, а без нього не вдасться засватати дочку. Тоді ж вона почула, що чоловік лежить на лавці. Одарка, зрозумівши, що Прокіп в такий важливий день ходив на вольну, почала його лаяти, але той розповів, що він ходив викупити пояс, бо ж зять дав йому гроші.

Жінка вже була зраділа, коли чоловік додав, що в нього нема вже поясу. Він його викупив і одразу ж заклав, щоб купити іще горілки. Жінка взялася його молотити, але в цей момент постукали у двері.

Ява 2

Ввійшов Олексій. Одарка рада його бачити, ще більше звеселилась, коли почула, що хлопцеві вже байдуже до Уляни: найде собі другу. Він і зараз потанцює на сватанні. Одарка порадила Олексієві поговорити із Уляною та врозумити її.

Старости уже наближались. Уляна була бліда та все ридала біля печі, а коли побачила Олексія – ще більше засмутилася. Та хлопець підійшов до неї і тихо сказав, щоб вона не боялася. Вони з дядьком уже все придумали, тому нехай подає сміливо рушники, але не поспішає із хустиною.

Тоді Прокіп запросив старостів до хати.

Ява 3

В хату увійшли свати – Скорик та Тиміш – а з ними Стецько. Скорик сказав, що говорити буде він, а інші хай мовчать. Він починає розхвалювати Стецька, брехати скільки походили вони, перш ніж знайшли красиву дівку. Парубок лише радів, бо бачив, до чого іде. Уляна стояла, вся в сльозах, а мати все їй наказувала колупати піч. Одарка її весь час квапила, навіть коли дівчина кланялася батькам. Та й Прокіп теж її спішив, бо дуже вже хотів випити. Уляна, кланяючись, просила мати пожаліти її, аж Олексій впустив сльозу, але Одарка, хоч сама плакала, наказала подавати рушники. Скорик й Тимош пов'язали рушники. Тоді мати командує нести хустину. А Уляна вперлася – не понесу, та й все. Одарка вже надумала вибити із доньки дух, коли Скорик відвів дівчину.

Він заявив, ніби на Уляну хтось щось наслав, тому і брикається. Скорик тихенько

шепнув щось дівчині і та весело пішла, щоб подати хустку. Тоді дівчина повернулася із акуратно складеною хустиною, яка лежала на таці поверх гарбуза, так, що його не було видно.

Дівчина піднесла Стецьку приготоване, але він, не взявши хустину, почав кланятися батькам Уляни. Тоді Олексій вихопив йому з-під носа хустку, а дурний Стецько вхопив гарбуза. Олексій з Уляною стали обніматися, а Одарка, коли все зрозуміла, кинулася до хлопця, щоб віддав хустку Кандзюбі та йшов геть. Жінка грозила і його, і доньку випороти.

Тут підспів Скорик. По-перше, заявив, що то великий гріх – забрати хустку. Може виздихати вся худоба, навіть за кордоном. По-друге, сказав, що Одарці пороблено із Кандзюбиною худобою. Взяв Одарку під руку та мовив, що і їй щось наслали, треба нашептати. Змив її водою, злив воском та сказав, щоб пила воду щоранку з наперстка. Тоді худоба Кандзюбина їй геть повистрибує із голови, буде жити із дітьми, любити зятя і донька її теж буде щасливою.

Тоді Одарка із Прокопом благословили молодих, сіли до столу. І тільки Стецько був невеселий, зібрався й подався геть, співаючи нахабну пісеньку:

Мати, сказися,
Батько, подавись,
Жених, провалися,
Москаль, утопись.
Тепер же ти, Уляно,
Аж ось мене послухай:
Ой, плач тепер, небого,
Потилицю чухай.
Жених твій кріпак
(Нехай йому болячка!),
Через нього і ти стала
Не хто, як кріпачка.
Кріпачка, кріпачка...

Пішов геть, а решта стали святкувати заручини. Прийшли подруги Уляни, почалися танці, співи та веселощі. Кожен у співах виклав свої погляди на добро. Одарка вважає, що добро — це коли жінка керує чоловіком. Скорик — це коли усюди буде воєнний порядок. Олексій та Уляна, щасливі, стверджують, що добро — це любов та злагода. І Стецько, повернувшись, заспіва, що добро – це коли узагалі ніхто не одружується. Прокіп усім підтакує. П'єса закінчується спільними танцями.